

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
С. Македонија

Воронешки државен универзитет
Русија

Универзитет имени Гоце Делчева,
г. Штип, С. Македонија

Воронежский государственный университет
Россия

Goce Delcev University in Stip,
N. Macedonia

Voronezh State University
Russia

Петта меѓународна научна конференција

Пятая международная научная конференция

Fifth International Scientific Conference

ФИЛКО FILKO

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS

8-9 октомври 2020 / 8-9 октябрия 2020 / 8-9 October 2020

Штип

Штип

Stip

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
С. Македонија
Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип,
С. Македонија
Goce Delcev University in Stip,
N. Macedonia

Воронешки државен универзитет
Русија
Воронежский государственный университет
Россия
Voronezh State University
Russia

Петта меѓународна научна конференција

Пятая международная научная конференция

Fifth International Scientific Conference

**ФИЛКО
FILKO**

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

ФИЛОЛОГИЯ, КУЛЬТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

8-9 октомври 2020 | 8-9 октябрия 2020 | 8-9 October 2020

Штип

Штип

Stip

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS

ФИЛКО
FILKO

Јазично уредување

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонски јазик)
Марјана Розенфелд (руски јазик)
Билјана Иванова (англиски јазик)
Снежана Кирова (англиски јазик)
Татјана Уланска (англиски јазик)

Техничко уредување

Костадин Голаков
Наташа Сараfoва
Ирина Аржанова
Кире Зафиров

Адреса на организацискиот комитет:

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Филолошки факултет

ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А

Пош. фах 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Воронешки државен универзитет

Филолошки факултет

г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Русија

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

316.7(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција филологија, култура и образование (5 ;
2020 ; Штип)

Зборник на трудови / Петта меѓународна научна конференција ФИЛКО
филологија, култура и образование, 8-9 октомври 2020, Штип = Сборник
статей / Пятая международная научная конференция ФИЛКО филология,
культура и образование, 8-9 октября 2020, Штип = Conference proceedings
/ Fifth International scientific conference FILKO philology, culture and
education, 8-9 October 2020, Stip. - Штип : Универзитет “Гоце Делчев”,
2021. - 465 стр. ; 21 см

Трудови на мак., рус. и англ. јазик. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-787-2

1. Напор. ств. насл.

а) Културологија -- Собири

COBISS.MK-ID 52932613

ОРГАНИЗАЦИСКИ КОМИТЕТ

Драгана Кузмановска, Филолошки факултет при УГД
Жана Грачева, Филолошки факултет при ВГУ
Весна Коцева, Филолошки факултет при УГД
Татјана А. Тернова, Филолошки факултет при ВГУ
Виолета Димова, Филолошки факултет при УГД
Генадиј Ф. Ковалов, Филолошки факултет при ВГУ
Костадин Голаков, Филолошки факултет при УГД
Лариса В. Рибачева, Филолошки факултет при ВГУ

МЕЃУНАРОДЕН ПРОГРАМСКИ КОМИТЕТ

Виолета Димова (Македонија)
Даниела Коцева (Македонија)
Драгана Кузмановска (Македонија)
Ева Ѓорѓиевска (Македонија)
Марија Кусевска (Македонија)
Силвана Симоска (Македонија)
Татјана Стојановска Иванова (Македонија)
Лариса В. Рибачева (Русија)
Софија Алемпиевиќ (Русија)
Татјана А. Тернова (Русија)
Татјана Атанасоска (Австрија)
Олег Н. Фенчук (Белорусија)
Јулиа Дончева (Бугарија)
Билјана Мариќ (Босна и Херцеговина)
Душко Певуља (Босна и Херцеговина)
Волф Ошлис (Германија)
Волфганг Моч (Германија)
Габриела Б. Клајн (Италија)
Михал Ванке (Полска)
Мајкл Рокланд (САД)
Даниела Костадиновиќ (Србија)
Селена Станковиќ (Србија)
Тамара Валчиќ-Булиќ (Србија)
Ахмед Ѓуншен (Турција)
Неџати Демир (Турција)
Шерифе Сехер Ерол Чалџшкан (Турција)
Карин Руке-Брутен (Франција)
Танван Тонтат (Франција)
Марија Рејес Ферер (Шпанија)
Технички секретар
Нагаша Сарафова
Јована Караниќиќ-Јосимовска
Ирина Аржанова
Главен и одговорен уредник
Драгана Кузмановска

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Драгана Кузмановска, Филологический факультет при УГД
Жанна Грачева, Филологический факультет при ВГУ
Весна Коцева, Филологический факультет при УГД
Татьяна А. Тернова, Филологический факультет при ВГУ
Виолета Димова, Филологический факультет при УГД
Геннадий Ф. Ковалев, Филологический факультет при ВГУ
Костадин Голаков, Филологический факультет при УГД
Лариса В. Рыбачева, Филологический факультет при ВГУ

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Виолета Димова (Македония)
Даниела Коцева (Македония)
Драгана Кузмановска (Македония)
Ева Ѓергиевска (Македония)
Мария Кусевска (Македония)
Силвана Симоска (Македония)
Татјана Стојановска-Иванова (Македония)
Лариса В. Рыбачева (Россия)
Софья Алемпиевич (Россия)
Татјана А. Тернова (Россия)
Татјана Атанасоска (Австрия)
Олег Н. Фенчук (Беларусь)
Юлиа Дончева (Болгария)
Биљана Марич (Босния и Херцеговина)
Душко Певуля (Босния и Херцеговина)
Вольф Ошлис (Германия)
Волфганг Моч (Германия)
Мария Рейес Феррер (Испания)
Габриелла Б. Клейн (Италия)
Ева Бартос (Польша)
Михал Ванке (Польша)
Майкл Рокланд (США)
Даниела Костадинович (Сербия)
Селена Станкович (Сербия)
Тамара Валчич-Булич (Сербия)
Ахмед Гюншен (Турция)
Неджати Демир (Турция)
Шерифе Сехер Эрол Чалышкан (Турция)
Карин Рукэ-Брутэн (Франция)
Танван Тонтат (Франция)
Ученый секретарь
Нагаша Сарафова
Йована Караникич-Йосимовска
Ирина Аржанова

Главный редактор

Драгана Кузмановска

Языковая редакция

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонский язык)

Марьяна Розенфельд (русский язык)

Бильяна Иванова (английский язык)

Снежана Кирова (английский язык)

Татьяна Уланска (английский язык)

Техническое редактирование

Костадин Голаков

Наташа Сарафова

Ирина Аржанова

Кире Зафиров

Адрес организационного комитета

Университет им. Гоце Делчева – Штип

Филологический факультет

ул. „Крсте Мисирков“ д. 10-А

Пош. фах 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Воронежский государственный университет

Филологический факультет

г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Россия

Э-почта: filko.conference@gmail.com

Веб-сайт: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

EDITORIAL STAFF

Dragana Kuzmanovska, Faculty of Philology, UGD
Zhana Gracheva, Faculty of Philology, VGU
Svetlana Jakimovska, Faculty of Philology, UGD
Tatyana A. Ternova, Faculty of Philology, VGU
Violeta Dimova, Faculty of Philology, UGD
Genadiy F. Kovalyov, Faculty of Philology, VGU
Kostadin Golakov, Faculty of Philology, UGD
Larisa V. Rybatcheva, Faculty of Philology, VGU

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Daniela Koceva (Macedonia)
Dragana Kuzmanovska (Macedonia)
Eva Gjorgjievska (Macedonia)
Marija Kusevska (Macedonia)
Silvana Simoska (Macedonia)
Tatjana Stojanovska-Ivanova (Macedonia)
Violeta Dimova (Macedonia)
Larisa V. Rybatcheva (Russia)
Sofya Alempijevic (Russia)
Tatyana A. Ternova (Russia)
Tatjana Atanasoska (Austria)
Oleg N. Fenchuk (Belarus)
Yulia Doncheva (Bulgaria)
Biljana Maric (Bosnia and Herzegovina)
Dushko Pevulja (Bosnia and Herzegovina)
Wolf Ochlies (Germany)
Wolfgang Motch (Germany)
Gabriella B. Klein (Italy)
Ewa Bartos (Poland)
Michal Wanke (Poland)
Danijela Kostadinovic (Serbia)
Selena Stankovic (Serbia)
Tamara Valchic-Bulic (Serbia)
Maria Reyes Ferrer (Spain)
Ahmed Gunshen (Turkey)
Necati Demir (Turkey)
Şerife Seher Erol Çalışkan
Karine Rouquet-Brutin (France)
That Thanh-Vân Ton (France)
Michael Rockland (USA)

Conference secretary

Natasha Sarafova
Jovana Karanikic-Josimovska
Irina Arzhanova

Editor in Chief

Dragana Kuzmanovska

Language editor

Danica Atanasovska-Gavrilova (Macedonian)
Maryana Rozenfeld (Russian)
Biljana Ivanova (English)
Snezana Kirova (English)
Tatjana Ulanska (English)

Technical editing

Kostadin Golakov
Natasha Sarafova
Irina Arzhanova
Kire Zafirov

Address of the Organizational Committee

Goce Delcev University - Stip

Faculty of Philology

Krste Misirkov St. 10-A

PO Box 201, Stip - 2000, Republic of Macedonia

Voronezh State University

Faculty of Philology

10 pl. Lenina, Voronezh, 394006, Russia

E-mail: filko.conference@gmail.com

Web-site: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

СОДРЖИНА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Suzana R. Bunčić - ANDRIĆ'S EARLY STORIES WITH ELEMENTS OF ALLEGORY AND SATIRE	13
2. Катерина Видова - ГЛАГОЛСКИОТ ПРИЛОГ ВО УЛОГА НА ПРИЛОШКА ОПРЕДЕЛБА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И НЕГОВИТЕ АНГЛИСКИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ	19
3. Ана Витанова - Рингачева - СОБИРАЧИТЕ НА МАКЕДОНСКОТО НАРОДНО ТВОРЕШТВО ОД ЦЕПЕНКОВ ДО ДЕНЕС (НА 100-ГОДИШНИНАТА ОД СМРТТА НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ)	27
4. Бранка Гривчевска - МОДУЛАЦИЈАТА КАКО ПРЕВЕДУВАЧКА ПОСТАПКА ВО МАКЕДОНСКИОТ ПРЕВОД НА РОМАНОТ „ПАЛОМАР“ ОД ИТАЛО КАЛВИНО	33
5. Сашка Грујовска-Миланова - ИНТЕГРАЦИЈА НА ГЕРМАНИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	43
6. Јованка Денкова - СОЦИЈАЛНИТЕ РАСКАЗИ НА АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ И БОРИС БОЈАЦИСКИ	49
7. Марија Ѓорѓиева Димова - ИНТЕРДИСКУРЗИВНИТЕ ДИЈАЛОЗИ НА ЛИРИКАТА.....	57
8. Ивана Ѓорѓиева, Александар Нацов - ГАСТРОНОМСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ИСТОЧНИОТ РЕГИОН НА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....	69
9. Биљана Иванова, Драгана Кузмановска, Снежана Кирова ПРЕДНОСТИ ПРИ УЗУЧУВАЊЕТО НА СТРАНСКИ ЈАЗИК ОД НАЈМАЛА ВОЗРАСТ	75
10. Билјана Ивановска, Марија Кусевска, Цвета Мартиновска Банде ЈАЗИЧЕН КОРПУС НА МАКЕДОНСКИТЕ ИЗУЧУВАЧИ ПО АНГЛИСКИ И ГЕРМАНСКИ КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ	79
11. Лела Ивановска - КРЕАТИВНОСТА ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК	87
12. Natka Jankova Alagjovska - INTERCULTURAL COMMUNICATION CONGITION OF ENGLISH LANGUAGE TEACHERS IN OUR COUNTRY AND ABROAD	95
13. Сашка Јовановска - УСВОЈУВАЊЕ ВТОР ЈАЗИК- ПЕДАГОШКА ГРАМАТИКА	105
14. Луси Караниколова-Чочоровска - „ПРОСВЕТИТЕЛСТВОТО ВО ЈУЖНОСЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ“ (ПРЕГЛЕД)	113
15. Карначук Ирина Јурьевна - ПОРЯДОК СЛОВ И ИНВЕРСИЈА КАК СПОСОБИ ВЪРАЖЕНИЯ ЕКСПРЕССИВНОСТИ	119
16. Милена Касапоска-Чадловска - ГРАМАТИКАТА ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО ФРАНЦУСКИ ЈАЗИК ЗА СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ	123
17. Лидија Ковачева - ДЕМОНОЛОШКИТЕ ПРЕТСТАВИ КАЈ АСИРЦИТЕ И БАБИЛОНЦИТЕ	133
18. Славчо Ковилоски - ПРОТОТИПИ НА ЖЕНСКИ ЛИКОВИ ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ И ФОЛКЛОРОТ ОД XIX ВЕК	141
19. Весна Кожинкова - РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТА ВО РОМАНОТ „МЕМОАРИТЕ НА АЛБЕРТ АЛНШТАН“ ОД КИРЕ ИЛИЕВСКИ.....	149

20. Кристина Костова, Марија Крстева, Наталија Попзарјева, Крсте Илиев, Драган Донеv - ДРАМАТА ВО СРЕДЕН ВЕК КАКО ОСНОВА ЗА ОЗНАЧУВАЊЕ НА КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ ВО АНГЛИЈА	155
21. Мирјана Коцалева, Александра Стојанова, Билјана Златановска, Наташа Стојковиќ - ПРИМЕНА НА РАЗЛИЧНИ МЕТОДИ НА УЧЕЊЕ НА ИНФОРМАТИЧКИТЕ ПРЕДМЕТИ	163
22. Весна Коцева - ГЛАВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА КОМУНИКАТИВНИОТ ПРИСТАП	169
23. Весна Коцева, Марија Тодорова - ОСНОВНИ НАЧЕЛА НА ПРИРОДНИОТ ПРИСТАП НА КРЕШЕН И ТЕРЕЛ	177
24. Даниела Коцева, Шукрије Барути, Снежана Мирасчиева - ЈАЗИКОТ И ГОВОРОТ ВО ФУНКЦИЈА НА ОПШТЕСТВЕНА И ИНДИВИДУАЛНА АДАПТАЦИЈА	183
25. Даниела Коцева, Снежана Мирасчиева - РЕФЛЕКСИЈАТА НА ОДДЕЛНИ ТЕЛЕВИЗИСКИ СОДРЖИНИ И ПОЈАВАТА НА НАСИЛСТВО КАЈ ДЕЦАТА	191
26. Драгана Кузмановска, Лидија Ристова, Биљана Иванова МОЌТА НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ ВО СВЕТОТ НА РЕКЛАМИТЕ	199
27. Marija Kusevska - WHERE DIRECTNESS AND INDIRECTNESS RESIDE	207
28. Лидија Лумпова - СООТНОШЕНИЕ ГОЛОСА АВТОРА И ГОЛОСОВ ГЕРОЕВ В ХУДОЖЕСТВЕННИХ СИСТЕМАХ ТОЛСТОГО И ДОСТОЕВСКОГО (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА -ЭПОПЕИ Л.Н. ТОЛСТОГО «ВОЙНА И МИР», РОМАНОВ Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО «ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ», «ИДИОТ», «БРАТЪЯ КАРАМАЗОВЫ»)	215
29. Ранко Младеноски - ХИПОТЕКСТОТ ВО ПОЕЗИЈАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ	223
30. К.А. Нагина - ТВОРЧЕСТВО Л.Н. ТОЛСТОГО В ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОГО ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	233
31. Георгий Недюрмагомедов - ФОРМИРОВАНИЕ МЕТАПРЕДМЕТНЫХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	241
32. Першина Татьяна Ивановна - ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЕКТНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО ГЕОГРАФИИ	247
33. Мария Попова - РОЛЬ И ФУНКЦИИ МУЗЕЕВ В ФОРМИРОВАНИИ СОВРЕМЕННОГО ГУМАНИТАРИЯ	253
34. Vesna Prodanovska-Poposka - ACQUIRING PROPER PRONUNCIATION: AN OVERVIEW OF A SET OF EXERCISES FOR IMPROVING ENGLISH LONG /i:/ AND /u:/ VOWELS	259
35. Цветанка Ристова Магловска, Младен Мицевски ИСКУСТВЕНО УЧЕЊЕ КАКО АЛАТКА ЗА ИНСПИРИРАЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО УГОСТИТЕЛСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	265
36. Петја Рогич, Драган Донеv - МИНАТИТЕ ВРЕМИЊА ВО БУГАРСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ ПРЕВОД НА „ВУЈКО ВАЊА“ ОД АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ ВО ОДНОС НА МИНАТИТЕ ВРЕМИЊА ВО СРПСКИОТ ПРЕВОД	273

37. Наташа Сарафова - ВЛИЈАНИЕТО НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И КУЛТУРНИТЕ ПОЛИТИКИ ВРЗ ВИДЛИВОСТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ КНИЖЕВНОСТИ (Пример : Норвешка книжевност)	281
38. Наташа Сарафова, Марица Тасевска - АСПЕКТИ НА КНИЖЕВНИТЕ ИНДУСТРИИ ВО НОРВЕШКА	291
39. Simona Serafimovska - STRUCTURE OF THE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS AT THE UNIVERSITIES IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA	297
40. Елена Владимировна Сидорова - ЛОГИЧЕСКИЕ ОШИБКИ В ПИСЬМЕННЫХ РАБОТАХ УЧАЩИХСЯ	305
41. Александра Стојанова, Мирјана Коцалева, Наташа Стојковиќ, Билјана Златановска - ПРИМЕНА НА VARK МОДЕЛОТ ВО ПРОЦЕСОТ НА УЧЕЊЕ	311
42. Анета Стојановска-Стефанова, Марија Магдинчева-Шопова - ПРЕДИЗВИЦИТЕ ОД ПОЛИТИЧКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ЗА ДРЖАВИТЕ	319
43. Aleksandra P. Taneska, Blagojka Zdravkovska-Adamova CREATING SYLLABUS AND DEVELOPING GRADING CRITERIA FOR MACEDONIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES AT SEEU ACCORDING TO NEEDS BASED ANALYSIS	327
44. Ольга Тихонова - И.В. ГЁТЕ КАК КИНОПЕРСОНАЖ: К ПРОБЛЕМЕ ДИАЛОГА ЛИТЕРАТУРЫ И КИНО	337
45. Марија Тодорова, Весна Продановска-Попоска - ГЛАСОВНИТЕ СИСТЕМИ НА ШПАНСКИОТ И НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК	345
46. Емилија Тодоровиќ - ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАКТИКА: УЧЕЊЕ ПРЕКУ РАБОТА-НОВ КОНЦЕПТ ЗА ПРАКТИЧНА ОБУКА ВО ТЕХНИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	351
47. Elena Trajanovska, Maja Gjurovikj, Biljana Ivanova - STANDARDS-BASED EDUCATION IN ACHIEVING LANGUAGE INTEROPERABILITY	357
48. Nina S. Ćeklić - NARRATIVE-STYLISTIC FEATURES IN THE NOVEL LETTERS TO DANILO KIŠ BY FILIP GAJIĆ	365
49. Уљянова Марина Алексеевна - ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ СЛОВА ВЗГЛЯД	373
50. Славица Урумова-Марковска - ПРОСВЕТИТЕЛСКИОТ ЛИК НА СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ ВО ПРЕДАНИЈАТА И ЛЕГЕНДИТЕ	383
51. С.Н. Филошкина, Ж.А. Борискина - АВТОР В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ (НА МАТЕРИАЛЕ КНИГИ Г. ГРИНА “Getting to Know the General. The Story of an Involvement”, 1984.)	391
52. Наталија Хабарова - АНГЛИЙСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ	397
53. Ольга Швецова - ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ «ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОЭМЫ» А.С. МАКАРЕНКО	407
54. Васко Шутаров - КУЛТУРА И КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА ВО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈА	415

**ПРОТОТИПИ НА ЖЕНСКИ ЛИКОВИ ВО МАКЕДОНСКАТА
КНИЖЕВНОСТ И ФОЛКЛОРОТ
ОД XIX ВЕК**

Славчо Ковилоски

д-р, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература,
Скопје
slavcho.koviloski@outlook.com

Апстракт

Македонскиот XIX век изобилува со женски ликови обработени во поезијата, расказите, драмските дела, патописите и другите книжевни жанрови. Во трудот ќе ги презентираме прототипите на женските ликови во македонската книжевност и фолклорот од XIX век. Ќе ја истакнеме разновидноста на женските ликови (храбри, плашливи, борбени, повлечени) во делата на Константин Миладинов, Григор Прличев, Марко Цепенков, Рајко Жинзифов, Евтим Спространов, Атанас Раздолов и др. Исто така, ќе ги обработиме главните теми кои во себе вклучувале женски ликови во фолклорните записи на браќата Миладиновци, Шапкарев, Цепенков, Наум Тахов и др. Во овие литературни дела и фолклорни записи можеме да го увидиме портретирањето на македонските жени од XIX век.

Клучни зборови: *XIX век, книжевност, фолклор, женски ликови, женско прашање.*

Во македонската книжевност од XIX век сретнуваме низа женски ликови кои се интересни за книжевните историчари и теоретичари. Овие женски ликови, наспроти општо прифатеното гледиште се бројни, функционираат во средината, имаа уметнички квалитети, и дело од нив се олицетворение на храброст и јунаштво, вистински пандани на мажите. Тие се обработени во поезијата, расказите, драмските дела, патописите и другите книжевни жанрови и претставуваат своевидно продолжение на средновековната книжевност во Македонија, создавана во духот на христијанската традиција. Зголемување на бројот на теми и женски ликови во световната литература евидентираме со навлегувањето на просветителските идеи. Во преродбенско-просветителската литература, ликот на мајката, девојката, воопшто жената, бил обработуван од „другите“, т.е. мажите. Така, многубројни женски ликови и размислувања за жените во XIX и почетокот на XX век сретнуваме во делата на Константин Миладинов, Константин Петкович, Георги Динков, Динко Држиловец, Рајко Жинзифов, Григор Прличев, Марко Цепенков, Евтим Спространов, Васил Пасков, Ефрем Каранов, Атанас Раздолов, Никола Петров-Русински, Лазар Поп Трајков Методиј Кусевич и др.

Ако ги анализираме овие литературни дела, можеме да заклучиме дека голем број од нив се однесуваат на мајката/мајките. Мајката е претста-

вена како лик кој благословува, која ги поткрева патриотските чувства, која ги брани својата и честа на снаата, која тагува и која е среќна поради своите чеда. Понатаму, бројни се и претставите на девојки вљубени во момчиња, но и на присилни бракови, на копнежи по невозвратена љубов и др. Бунтовен е прозниот текст на Раздолов *Баба Ѓурѓа и проза во стихови* од 1895 година, во кој се опишани револтот и бунтот на младата жена, кои „прераснале во смислен и организиран отпор што ќе ѝ го исполни и осмисли нејзиниот живот“ (Тоциновски, 2009: 195). Интересно е и што покрај поддршката за македонската жена, Раздолов „има подеднакво разбирање и за страдањата на турската жена“ (Весковик-Вангели, 1987: 74).

Од објавите во посебни книги и во периодиката во кои доминираат женските ликови ќе ги наведеме песните и поемите: „Бисера“, „На чужина“, „Думание“ од Константин Миладинов; „Момина клетва“ од Константин Петковик; Самовила“ од Георги Динков; *Сердарот, Автобиографијата*, „Постигнала се убава Јана“ од Прличев; *Крвава кошуља*, „До мајка ми“, „Сељанка“ од Жинзифов; „Момина клетва“ од Константин Петкович; „Песна за царицата Солуна девојка“ од Исаија Мажовски; *Румена Војвода* од Ефрем Каранов; „Присилен брак“ од Васил Пасков; „Гроздан и Цветанка“, „Одмазда“ и „Мара Воперката“ од Евтим Спространов и др. Се разбира, овој избор не е конечен, бидејќи во македонската литература од XIX век се сретнуваат уште низа женски ликови за кои поетите испеале низа стихови. Како посебен циклус песни ги одделивме поетските изливи на авторите кои татковината Македонија ја споредуваат со мајка, тажна и зацрнета од долгогодишното ропство, но која, истовремено, повикува на ослободување и отфрлање на тиранијата: „Мајка Македонија ги советува своите чеда да востанат против тиранијата на Турците“ од Марко Цепенков; „Татковината кон јуноста си“ од Георги Динков; „Самовила македонска“ од Горѓија Пулевски итн.

Делата со есеистички, односно научен карактер, кои се осврнале на жената и на женското прашање се во помал број, но сепак присутни на македонската икнижевна и творечка сцена. Во таа насока, значајни се говорите и пишувањата на Григор Прличев, кој во повеќе наврати го афирмирал женското образование. Излегувањето на жената од домот, во јавноста, Прличев го прокоментирал со зборовите: „Колку повеќе достоинство на девојката, толку поголеми се / и обврските нејзини“. Притоа заклучил дека: „Историјата докажа дека многу воспитани жени / беа од полза не само за својата татковина / туку и за целото човештво“ (Прличев, 1993: 33). На оваа тема, Прличев се осврнувал повеќе пати во своите објави и говори, а најзабележително тоа го прави во својата *Автобиографија*, каде како еден од главните ликови се јавува неговата мајка, силната жена Марија.

Еден од најпознатите мајчини ликови во македонската поезија од XIX век е ликот на Прличевата Неда, мајката на Кузман Капидан, овековечена во поемата *Сердарот*. По смртта на Кузман, Прличев ни ја предава сликата во која ужалената мајка е опишана со своите физички и ментални карактеристики. Со извонредна вештина, тој го портретирал ликот на една мајка, навидум нежна, но силна во духот, вистинска Амазонка, жена-борец, кога станувало збор за доброто на нејзиното потомство. Продолжувањето на животот среде налетот на смртта и егзистенцијалните проблеми го надминува лелекот на ужалената жена, а мислата за одмазда станува дополнителен мотив за опстојувањето.

Мајчиниот лик кој го сретнуваме во поемата *Крвава кошуља* на Рајко Жинзифов се наоѓа во идентична ситуација: мајката го загубила својот син-единец, но за разлика од Неда, таа е претставена како помалку енергична, односно жена што се однесува во рамките на конвенционалниот традиционализам. Кај Прличев мајката свесно повикува на одмазда, додека, пак, кај Жинзифов тој гнев е повеќе загриженост, несвесен порив кој повикува на одбрана на народот, на израмнување на долговите. Додека Неда, иако ужалена, трезвено размислува за последиците предизвикани од убиството на синот, Жинзифовата мајка го оплакува прерано згаснатиот живот, на начинот претходно востановен од низа генерации жени: со тажење.

Најексплицитен во барањата за револуционерно решавање на македонското прашање и за одмазда врз поробувачот е ликот на мајката персонифицирана во песната „Мајка Македонија ги советува своите чеда да востанат против тиранијата на Турците“ кај Марко Цепенков. Во песната тој својата земја ја олицетворил во мајка која страдала под тешкото ропство. Меѓутоа, таа не е тивка и нема, туку бунтовна и борбена. Следуваат неколку повици на отворен бунт, во кои мајката Македонија ги повикува своите чеда да востанат на борба за слобода.

Како што може да се забележи, во македонскиот литературен XIX век се претставени низа женски ликови, кои имаат различни карактерни особини. Сепак, како една нитка што се провлекува речиси кај сите нив е бунтовноста, борбеноста, решителноста да се надминат тешкотиите и да се зачекори кон нов, подобар свет. Оваа промена во портретирањето на силни жени коинцидира со промените кои започнале да се јавуваат и во секојдневјето на жените. Развивањето на нивната индивидуална самосвест мажите не можеле да го игнорираат. Напротив, тие ја пренесле отсликувајќи ја во своите дела.

Ликот на жената во народните песни зазема едно од централните места во македонското народно поетско творештво. Најпрво, ќе ги предочиме интерпретаторки на народното творештво, пред сè песните: Дафина од Просеник, Депа Каваева, Дафа Цепенкова, Ѓурѓа Котева, Арса Стрезова, Митра Миладинова и други. Понатаму, ќе ја потенцираме разновидноста на женските ликови во народните песни. Задржувајќи се на ликот на жената во народната поезија, подготвивме еден список на сижетите кои најчесто се јавуваат во усното творештво.

Се разбира, подолуизнесените сижети ни оддалеку не се исцрпени во нивната содржина, но даваат мал увид во мотивите во кои жената има доминантно место: девојката се спротивставува на потурчувањето, не си ја менува верата; грабната, пленета сосила; ја сакал млад, ја дале на стар (ја дале на друг); не сакала, а ја дале: не ѝ се допаѓа во новото семејство; го чекала многу години: го дочекала; девојката бара начин да биде со момчето; непријателство меѓу две девојки: ја убила бидејќи била многу убава; сама си ја фалела убавината; мома војвода (војник); момата сака чесно момче; момата го бендисала момчето; мајката го убива синот не знаејќи; мајката го жали синот, момата го жали момчето; свекрвата не ја сака снаата; сопругата, односно жената (сестрата) го ослободува заробениот маж; верна жена; мрзлива жена; задоволна жена од мажот; засидана невеста; неверна жена; предавство: на жената, на снаата, зошто љуби друга жена; самовила и мома; самовила и свекрва; момче љуби самовила, самовила љуби момче; змеј заљубил девојка/девојки; мома љубела змеј.се нашле брат и

сестра (или роднини): пред венчавка, инцест, се самоубиле, се стресла земјата; непријателство меѓу золви, снаи и јатрви; љубов на сестрата кон братот: ќе ја смени верата за да го ослободат братот, умира од жал за братот, му помага на братот, го смилуваат Господ; браќата извршуваат убиства поврзани со сестрата: сестрата бидејќи везела за некое момче, калуѓерот што ја љубел нивната сестра; таткото го убива синот за да ја има неговата жена: таа се самоубива.

Наведените теми и мотиви ги сретнуваме во зборниците на Миладиновци, Шапкарев, Цепенков, А. П. Стоилов, Панајот Ѓиноски, Наум Тахов, Васил Икономов, Стефан Верковиќ, Иван С. Јастребов, како и објавите на Тодор Гавазов во *Сборникот на народни умотворенија, наука и книжнина* и на Ефрем Каранов во *Периодическото списание* од Браила. Се определивме само за наведените собирачи, бидејќи извори за богатото македонско културно наследство можат да се најдат во повеќе зборници и списанија. Овој список треба да даде само општа слика за ликот на жената во богатиот репертоар на народното усно поетско творештво:

Песните се однесуваат на реални проблеми од секојдневјето, понекогаш и на вистински настани и случувања. Бидејќи лирските песни се производ на селанството, во нив можеме да ги согледаме чувствата и психологијата на селаните, нивните сфаќања, но и нивните креативни способности. Градските лирски песни се појавиле подоцна и се помалубројни во однос на нивните претходници. И покрај тоа што во себе внесувале нови (западноевропски) композициски елементи, нивната основа лежела во народната традиција.

Споредувајќи ги спротивставените мотиви (сака - не сака, може - не може), забележливо е поголемо присуство на песните во кои доминираат негативните карактеристики на жената. Ваквата тенденција во народната поезија ја гледаме во фактот што патријархалната заедница силно го осудувала секое женско однесување кое не било во согласност со тогашните морални норми, а особено неверната жена. Во таа смисла, осудувањето на жената во овие песни може да се сфати и како предупредување за последиците што следувале по чинот на неверството.

Интересни се песните за непријателството меѓу две девојки, при што едната ја убила другата бидејќи била многу убава. Може да се заклучи дека ваквите мотиви се изградени врз соперништвото на два субјекти. Во едниот случај, девојката Калина е поубава од нејзината конкурентка, а со тоа ѝ се поголеми шансите да најде убаво и богато момче. Оттаму, единствено решение за премостување на „заканата“ од конкуренцијата, другата девојка ја гледа во нејзината физичка елиминација. Другите два случаја се однесуваат на блиски роднини. Најпрво двајца браќа откриле и дознале дека нивната сестра везела за некое момче. Тоа укажува дека нивната сестра веќе имала бендисано момче и дека во блиска иднина би можела да замине од домот како невеста. Браќата, пак, гледале соперник во момчето како човек што ја украде љубовта на нивната сестра. За да не дојде соперникот до посакуваното, тие го елиминирале неговиот трофеј, без разлика што станувало збор за најблизок род. И другиот случај зборува за убиство на роднинска основа, но овој пат, таткото го убива синот, само за да дојде до убавата жена. Повторно се пренебрегнува фактот што „соперник“ е негова крв, негова рожба.

Сите овие злосторства се извршени поради посегнување по телесното. Како што може да се утврди од богатиот фолклорен материјал, се забележува

постојано трансформирање на песните од постарите записи, особено во епските песни во кое е видлива тенденцијата на премин кон лирски тоналитет. Притоа, „архаичните јазични форми им отстапуваат место на современите јазични форми“ (Петровски, 1995: 118). Оттука, жената во јуначките и ајдутските песни е „предмет“ кој треба да биде освоен од јунакот. Понекогаш, во решавање на спорот кој треба да ја добие девојката, учество земал калуѓерот, кадијата или судот, а многу ретко девојката била таа што избирала. Иако и девојката можела сама да посакува некое решение, тоа често не било земено предвид.

Пресвртот во ваквиот однос кон младите моми се случил со навлегувањето на граѓанската лирика на македонско тло и со бранот романтизам кој преку слободните словенски земји се вгнездил во македонските градови. Љубовната лирика, при сето богатство на другите видови, „сепак е цветот на македонската народна поезија“, забележува Душко Наневски и дополнува „ако мечтаењето воопшто ја создава поезијата, не е ни чудно што токму во Македонија се создала толку богата поезија, со така имагинативни преобразувања на реалноста“ (Наневски, 1977: 45). Може да се каже дека преку народните песни може да се проследи развојот на економските услови, на трговијата и на општествените промени.

Во новите услови, народната песна станала показател за меѓучовечките односи при формирањето на чорбаџиството, односно при појавата на поголеми класни разлики. Богатите граѓани негувале полуксузен живот во однос на претходната епоха и во однос на нивните посиромашни сограѓани и селанството. Младите немажени чорбаџиски моми спиеле на меки постели, на копринени перници и под јоргани бадемлии, а кога излегувале се дотерувале според последните моди. Антон Поп Стоилов запишал една песна во која девојката била убаво облечена, само поради тоа што имала тетка граѓанка која знаела како треба да ја промени: „Костуро ситна Димитро! / Кој ми те ситно оплете, / кој ми те бело промени? / Јас си имам тетка граѓанка, / таја ме ситно оплете, / таја ме бело промени“ (Поп Стоилов, 2000: 137). Модните прилики станале услов одредена девојка да биде посакувана. Доколку била дотерана, нацрвена и набелена, шансите да биде забележана и посакувана се удвојувале. Ненацрвените и ненабелени моми потешко можеле да го најдат патот до машкото срце.

Девојките знаеле дека за да предизвикаат внимание, требало да бидат накитени, а нивната облека да биде од скап материјал. Тоа ги отсликувало имашливоста и благосостојбата на семејството од кое доаѓала. А желбите на момите биле големи. Тие сакале „од десет гроша муниста“ за да си направат ѓерданче; „две загии папуци“ за на нозе; „две мумлени шамии“ за на глава, за да може „јаз да ги носа бр, Христо, / ти да ме гледаш, да гориш!“ (Верковиќ, 1985: 160).

Понекогаш, народните пејачи на хумористичен начин опевале случки поврзани со барањата на жената за нова градска облека. Во „Песна за невестата“, покрај нејзините пет стиха, Цепенков оставил и белешка за причините поради која била испеана. Бидејќи жената му здодевала на мажот да ѝ купи скапи облеку, да се облечи убаво и да стави еден алтан на чело, мажот ги продал двата вола и магарето. Откако ја видел мажот својата жена променета, ја испеал следнава песна: „Тум Бецо, бела Бецо, / Кој ти клука на портата? / Мори Бецо, бела Бецо, / Два ти вола на газ стојат, / Магарето на челото“ (Цепенков, 1980:

196). Јасно е дека двата вола ја симболизираат облеката што ја носела невестата Беца, додека пак алтанот на нејзиното чело бил купен од продаденото магаре. На тој начин, пејачот се исмеал на потребата за купување скапа облека на сиромашна жена. И во овие случаи, надворешното е доминантно во однос на внатрешното, физичкото го надвладува духовното. Сепак, веќе се забележуваат романтичарските тенденции во граѓанската лирика. Излегувањето и физичкото присуство на момите надвор од домашниот праг придонесле тие да станат предмет на восхит од страна на момчињата. Додворувачките нафрлања, канења и убедувања укажуваат дека жената постепено се ослободила од затворениот домашен круг во кој живеела. Ваквата појава е особено карактеристична за последните години на XIX век и почетокот на XX век.

Исто така, преку народните песни може да се забележи прогресот во однесувањето на новите генерации девојки. Станувајќи свесни за своето тело и лице како извор на женственоста, истовремено привлекувајќи ги погледите на младите, убави, паметни и ситуирани момчиња, девојките се посветиле на свое забавување, односно истакнување на сите женски атрибути кои го пленеле машкото срце. Првата победа во надминувањето на традиционалните сфаќања за жената како „плен“ кој може или треба да се грабне била однесена со можноста за одбивање на додворувачите. Дошло времето кога самата девојка можела да истапи и да се заложува за нејзината симпатија да стане и нејзин животен сопатник. Макар што во реалноста овој процес одел побавно, сепак бил направен значаен исчекор во однос на минатите децении (Ковилоски, 2018).

Заклучокот што следува е дека жената во народната лирика била опеана како мајка, сестра, ќерка, внука, сопруга, со сите свои квалитети и недостатоци. Преку народното творештво може да се проследи и унапредувањето на улогата на жената во семејството и надвор од него. Граѓанската лирика ни оставила извонредно голем број сижети изградени околу женските ликови, кои често се сретнувале во секојдневјето. Во неа жената не е идеализирана, туку нејзиниот лик е предаден преку реални скици и модели на обичен човек.

Литература:

1. Тоциновски, Васил. (2009). *Расказот во македонскиот 19 век*. Институт за македонска литература, Скопје.
2. Весковиќ-Вангели, Вера. (1987). „Жената во творештвото на Раздолов, еден историски аспект“. *Дело 74*, Штип, бр. 1-2.
3. Прличев, Григор. (1993). *Водач ме праќа татковината*, избор, поговор и коментари д-р Наум Целакоски. Матица македонска, Скопје.
4. Ковилоски, Славчо. (2018). *Македонското женско творештво во XIX век*. Институт за македонска литература, Скопје.
5. Петровски, Блаже. (1992). *Трансформирањето, распаѓањето и современата состојба на македонскиот јуначки епос*. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.
6. Наневски, Душко. (1977). *Македонската поетска школа*. Мисла, Скопје.
7. Цепенков, Марко. (1980). *Народни песни, книга прва*. Редактирал д-р Кирил Пенушлиски, соработник Блаже Петровски. Македонска книга, Институт за фолклор, Скопје.
8. Верковиќ, Стефан. (1985). *Македонски народни умотворби, книга прва*.

- Подготвил и редактирал Кирил Пенушлиски. Македонска книга, Скопје.
9. Поп Стоилов, Антон. (2000). *Македонски народни умотворби*. Составил и редактирал д-р Марко Китевски. Институт за македонска литература, Скопје.
 10. Жинзифов, Рајко. (1970). *Крвава кошула*. Наша книга, Скопје.